Knowledgeable Research (KR) 2026, Special Vol., (5):02
ISSN: 2583-6633, CODEN: KRABAU
International open-access peer-reviewed refereed monthly journal
https://knowledgeableresearch.com/index.php/1

AI चा अतिरेकी वापर साहित्याला मारकच

प्रा. डॉ. दीपक चिद्दरवार*

मराठी विभागप्रमुख, महाराष्ट्र उदयगिरी महाविद्यालय उदगीर.

शोध सार

आजचा काळ हा कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा (Artificial Intelligence) आहे. लेखन, संपादन, भाषांतर, आशयसूचना यांसारखी अनेक कामे एआय सहजपणे करत आहे. मराठी साहित्यही या प्रवाहापासून अलिप्त राहिलेले नाही. मात्र या तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे साहित्याच्या मूलभूत आत्म्यालाच आव्हान निर्माण झाले आहे, ही बाब गंभीरपणे विचारात घ्यावी लागते.

बीज शब्द: *कृत्रिम बुद्धिमत्ता, मराठी साहित्य, लेखन, संपादन, भाषांतर, आशयसूचना, तंत्रज्ञान व साहित्य, साहित्यातील आव्हाने*

Received: 02/12/2025
Accepted: 17/01/2026
Published: 31/01/2026

***Corresponding Author:**
प्रा. डॉ. दीपक चिद्दरवार
Email: deepakrambhau@gmail.com

स्वरूप :-

आज जे मराठी साहित्य लिहिले जात आहे, त्यामध्ये अनेक ठिकाणी कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा अतिरेक दिसून येतो. शब्दांची रचना सुबक असली, भाषा शुद्ध असली तरी त्यामागील अनुभवाचे खरंखुरे वजन कमी होत चालले आहे. साहित्य म्हणजे केवळ शब्दांची जुळवाजुळव नव्हे; ते जीवनानुभवातून साकारलेले भावविश्व असते. एआय-निर्मित लेखनात ही भावगर्भता अनेकदा हरवलेली जाणवते.

भावना ही साहित्याची प्राणशक्ती आहे. दुःख, आनंद, विद्रोह, प्रेम, वेदना, आत्मसंघर्ष—या भावना लेखक स्वतः जगतो, भोगतो आणि मग शब्दांत उतरवतो. परंतु कृत्रिम बुद्धिमत्ता भावना अनुभवू शकत नाही; ती फक्त त्यांचे अनुकरण करू शकते. त्यामुळे अशा लेखनात भावनांची मांडणी वरवरची, कृत्रिम आणि कधी कधी यांत्रिक वाटते. वाचकाला स्पर्श करणारी ती हळुवार कंपने तिथे आढळत नाहीत.

याच अनुषंगाने मराठी साहित्यात एक प्रकारची भेसळ निर्माण होत असल्याची भीतीही व्यक्त केली जाते. मानवी संवेदनशीलता आणि यांत्रिक बुद्धिमत्ता यांचे अयोग्य मिश्रण झाले तर साहित्याची मौलिकता धोक्यात येते. अनेक लेखक एआयवर अवलंबून राहून लेखन करू लागले तर त्यांची स्वतःची शैली, वैचारिक बैठक आणि भाषेची खासियत हळूहळू नष्ट होण्याची शक्यता असते.

म्हणूनच असे म्हटले जाते की, कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा अतिरेकी वापर करणारा लेखक म्हणजे जणू स्वतःच्या लेखकत्वालाच मृत्यू देणारा लेखक होय. कारण लेखनाच्या प्रक्रियेतून विचार, चिंतन, आत्मपरीक्षण आणि संघर्ष नाहीसा झाला तर लेखक केवळ 'निर्माता' न राहता 'वापरकर्ता' बनतो.

तथापि, या सगळ्या आव्हानांबरोबर काही संधीही नाकारता येत नाहीत. कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या मदतीने नवे विषय शोधणे, संदर्भ मिळवणे, दुर्लक्षित प्रश्नांकडे लक्ष वेधणे शक्य आहे. नवे सामाजिक, वैज्ञानिक, तांत्रिक संदर्भ घेऊन साहित्य मांडता येऊ शकते. परंतु खरा प्रश्न उरतो तो नाविन्याचा.

नाविन्य म्हणजे केवळ विषय नव्हे, तर त्या विषयाकडे पाहण्याची दृष्टी. ती दृष्टी एआय देऊ शकत नाही; ती लेखकाच्या जीवनानुभवातूनच येते. म्हणूनच कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही साहित्याची साधन असू शकते, साध्य नव्हे. ती लेखकाच्या हातातील पेन असू शकते; पण विचारांची दिशा, भावनांची खोली आणि अभिव्यक्तीची आग ही मानवी मनातूनच यायला हवी.

अखेरीस असे म्हणावे लागेल की, कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या युगात मराठी साहित्य टिकवायचे असेल तर तंत्रज्ञानाचा विवेकपूर्ण वापर आणि मानवी संवेदनशीलतेचे जतन या दोन्हींचा समतोल राखणे अत्यावश्यक आहे. अन्यथा शब्द राहतील, पण साहित्य हरवेल.

संपादक म्हणून मला आलेला अनुभव:

मागील चार वर्षापासून अक्षर मुद्रा हा दिवाळी अंक त्यांनी संपादित करत आहे. मागील तीनही वर्षी तो उत्तम चालणार परंतु २०२५ च्या दिवाळी अंकांची विक्री अपेक्षेप्रमाणे झाली नाही, यामागे एक महत्त्वाचे कारण म्हणजे आज प्रत्येकाच्या हातात असलेला मोबाईल. वाचनाची सवय हळूहळू मोबाईलच्या पटलावर सरकली आहे. हवी ती माहिती, कथा, कविता किंवा लेख क्षणार्धात उपलब्ध होऊ लागल्यामुळे छापील दिवाळी अंकाची प्रतीक्षा करण्याची मानसिकता कमी होत चालली आहे.

यामुळे दिवाळी अंकांची समृद्ध परंपरा नष्ट होते की काय, अशी भीती वाटणे साहजिक आहे. दिवाळी अंक म्हणजे केवळ वाचनसामग्री नव्हे; तो एक उत्सव, एक सांस्कृतिक अनुभव आणि साहित्यिक संवादाचा जिवंत प्रवाह आहे. मात्र मोबाईलमुळे हा अनुभव 'स्क्रोल'पुरता मर्यादित होत आहे.

निष्कर्ष

अशा काळात तंत्रज्ञानाला दोष देण्यापेक्षा त्याचा संयमित आणि विवेकपूर्ण वापर करणे आवश्यक आहे. मोबाईल हे साधन आहे, पर्याय नव्हे. वाचनाची सखोलता, निवांतपणा आणि साहित्याशी होणारा भावनिक संवाद जपायचा असेल, तर छापील साहित्याची परंपरा टिकवणे ही काळाची गरज आहे. तंत्रज्ञान आणि परंपरा यांचा समतोल साधलाच तरच मराठी साहित्याचा दिवाळीचा प्रकाश पुढील पिढीपर्यंत पोहोचू शकेल.

Copyright: © The authors. This article is open access and licensed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)